

Mesut Avcı

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History
Adıyaman/Turkey
mesutavci@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1310-3108

Makale Bilgileri

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi: 31.03.2021

Kabul Tarihi: 17.05.2021

Yayın Tarihi: 15.06.2021

Yayın Sezonu: Haziran/June 2021

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

İslam Sanat Eserleri Bağlamında Berlin İslam Eserleri Müzesinden Örnekler

Özet

Berlin’de Müzeler Adası olarak bilinen mekanda yer alan Berlin İslam Eserleri Müzesi, Almanya’da hatta Avrupa’da kendine has özellikleriyle tektir. Daha çok İslam’ın hakimiyetinin sürmüş olduğu ülkelerden meydana gelen insan topluluklarının kültürleriyle pozitif bir ilişki kurmaya iten ve bunun için olumlu teşvikleriyle önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda mühim bir devlet kurumudur. Birçok ülkeden zengin çeşitliliğe sahip büyük koleksiyonların bulunmasıyla birlikte İslami sanatında, arkeolojisinde ve kültüründe yapılan birçok araştırmanın merkezi konumundadır. Müze günümüzde Federal Almanya Cumhuriyeti ve eyaletlerince desteklenen, ekonomik destek verilen Prusya Kültür Varlıkları Vakfı’na ait Berlin Devlet Müzeleri Birliği’ne bağlı olarak bu birliğin içerisinde yer alan 17 müzeden biridir. Kendi türü içerisinde de bu müze Batı dünyasının en eski müzelerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: İslam Eserleri, İslam ve Müze, İslam Sanatları

Examples From The Berlin Museum Of Islamic Works In The Context Of Islamic Works Of Art

Absract

Berlin Museum of Islamic Art, located on the Museum Island, is unique in Germany and even in Europe. It has an important role with its positive incentives to promote a positive relationship with the cultures of communities from predominantly Islamic countries. It is also an important government institution. In addition to having a large variety of rich collections, it is the center for researches on Islamic art, archaeology and culture. The museum is one of the 17 museums of the Berlin State Museums Association of the Prussian Cultural Heritage Foundation, funded by the German federal government in collaboration with

Germany's federal states. This museum is one of the oldest museums in the Western world in its kind.

Key Words: Islamic works, Islam and Museum, Islamic Arts

GİRİŞ

Müze kelimesi Latince, müzeler mabedi anlamına gelen “museum” veya Yunanca ‘mouseion’ kelimelerinden gelmiştir.¹ Müzeciliğin merkezinde insan vardır. Bu merkezde insan ve çevresinden anlatıların bulunduğu, kültür, sanat açısından veya bilimsel yönlerden önemli görülmüş olan eserlerin bir araya getirilmesi vardır. Bu eserlerin koleksiyonlarının oluşturulması daha sonrasında bir araya getirilmiş koleksiyonların korunması ve daha sonra sunulması yatar. Bilgi ve sanatın halka ulaştırılmasının tarihini Antik çağda görebiliyorken, batı dünyasında, Orta çağda böyle bir çalışma görülmemektedir. Bu dönemde batı dünyasında gerçek manada bir müzeden bahsedilmesi zordur. O dönemde zengin eşyaların bulunduğu koleksiyonlar daha çok kilise ve manastırlarda vardı. Batıda dışa kapalı koleksiyonculuk anlayışı Rönesans’a kadar devam etmiştir. Sanat eserleri halk tarafından ancak dini mekanlar olan kilise veya manastırlar ziyaret edildiğinde görebilecekleri şekilde düzenlenmiş idi.

18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Winckelmann² bu dönemin başında, müzelerin tarihe açılmış olmaları, eski antika eserlerin ve modern döneme ait sanat eserlerinin dünyevi başarılarından bir zaman ve mekan içinde örnek teşkil ettikleri düşüncesiyle gerçekleşti. Adeta müzeciliğin Batı’da ve Rönesans ile ilgili verilen tarihi bilgilerin doğruluğu hususunda sorulacak soruya Burçak Madran “Yeniden Müzeciliği Düşünmek” adlı kitabında şu cevapları vermiştir:

“Direk olarak müzecilik teorisi ile hakkındaki eserlerin batı kaynaklı olması, mekânsal kurgu düzeyinde müze olgusunu batı toplumunun, uygarlığının bir parçası durumuna getirmekte, günümüz çağdaş müze için yapılan tanımlarda yer alan kütüphane, fen ve doğa bilimleri gibi merkezi oluşumların erken dönemlerden diyebileceğimiz bir zamandan itibaren Akdeniz ve Ortadoğu topluluklarındaki varoluşunu müzecilik tarihi hakkında yapılan araştırmalarında yadsımaktadır.”³ Madran’ın aynı kitabındaki şu bilgiler de önemli görülmeli: “Müzecilik kurumlarının batı kökenli bir yapılanma şeklinde ele alınmış olması, tüm verilen bu bilgi-

¹ Celâl Esad Arseven, “Müze”, *Sanat Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1966), III/1487.

² J.J. Winckelmann (1717-1769) Arkeolojinin bilim haline gelmesinde ve Arkeolojinin kendine özgü bir metod kazanmış olmasında en büyük katkıyı sağlayan kişidir. Winckelmann, kendisine kadar olan dönemlerde yapılan kazılar hakkındaki yazılarla ve hazırlamış olduğu taş koleksiyonu ile Arkeoloji alanında çalışan ilk kişi olmuştur. Bundan dolayı Arkeoloji’nin babası sayılmıştır.

³ Burçak Madran, “Müzelerin Çeşitlenme Süreci”, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi 1999), 18.

nin, dönemin kültürel üretiminin ve refahının işareti olan ve yüzyıllar boyunca kaybolan sanat eserlerinin, Rönesans ile birlikte bu dönemde tekrar ortaya çıktığını varsaymak hata olacaktır. Ortadoğu’da bir kısım eserlerin ki özellikle ilmi eserler diyebileceğimiz eserlerin koleksiyonlar şeklinde bir araya getirildiği bilinen bir gerçektir. Bir araya getirilmiş bu eserlerin korunmasında ve halkın ve araştırmaların istifadesine sunulabilmesi adına oluşturulmuş olan kütüphanelerin ilk etapta medreselerin ve camilerin bünyesinde kurulmuş olduklarını görüyoruz. Bu kütüphaneler dönemin İslam dünyasının en değerli kültür malzemesini bir araya getirmiştir.”⁴ Bağımsız kütüphanelerin kuruluşuna dek dönemin bilgin ve yazarları, insanların kitaplarından faydalanabilmesi için buldukları yerlerdeki camii ve medreselere kitaplarından birer nüsha bırakmışlardır.

Berlin Müzeler Adası üzerindeki, en önemli tarihi kurumlarından birisi olan Bergama Müzesi içindeki kendine özgü konumu ve hepsi birbirinden değerli olan koleksiyonlarıyla dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Her yıl yaklaşık bir milyona yakın ziyaretçi gelmektedir. 2011 yılında müzenin 732.000 kişi tarafından ziyaret edilmiş olması bunun en bariz örneğidir. Dünya genelindeki en büyük ve aynı zamanda en eski müze komplekslerinden biri olan Berlin Müzeler Adası, 1999 yılında UNESCO’nun aldığı kararla dünya kültür mirası listesindeki yerini almıştır.

Eserlerin büyük bir kısmının tarihinin 7. ve 19. yüzyıllar arasına ait olduğunu ve bu eserlerin İspanya’dan Hindistan’a kadar giden birçok bölgeyi içerisine alan büyük bir bölgeden geldiği bilinmektedir. Orta Doğu, Mısır ve İran kökenli eserlerin bu büyük koleksiyonun ağırlık noktasını oluşturduğunu görmekteyiz. Eserlerin getirtildiği ülkelerin kendi içlerindeki kültür, toplum, siyasi, ekonomik ve dini açıdan büyük çeşitliliğe sahip olduğu sergilenmektedir. Müzedeki eserlerin büyük bir kısmının nüfusun büyük çoğunluğunun Müslümanların oluşturduğu toplumlara ait olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu Müslüman topluluklar içinde yaşamakla birlikte başka dinlere inanan toplulukların da meydana getirdiği eserler de mevcuttur.⁵

İslam Eserleri Müzesinin Kuruluş Tarihi

Sanat tarihçileri içerisinde önemli bir yere sahip olan Wilhem von Bode⁶ 1904 yılında Berlin İslam Eserleri Müzesini o zamanki ismiyle “Kaiser Friedrich Müzesi”nde, yani bugünkü adıyla Bode Müzesi’nin bir bölümü içerisinde müzeyi kurmuştur. İslam Eserleri Müzesi’nin ilk ve en önemli amacı özellikle yüksek değere sa-

⁴ Madran, a.g.e., 4.

⁵ İleriki sayfalarda Fotoğraflarla anlatımda hakkında bilgi verilecektir.

⁶ Wilhelm von Bode (d. 10 Aralık 1845 Calvörde; Ö. 1 Mart 1929 Berlin) önemli bir Alman sanat tarihçisi ve müzecisidir. Modern Müzeolojinin kurucuları arasında sayılır.

hip, teknik yönden özel ve estetik açıdan yeterli eserlerin aracılığıyla, İslam kültürünün hakim bulunduğu toplulukların sanat seviyelerini yansıtmak ve arkeolojik kazılar yardımıyla da bu eserlerde bulunan estetik yönü meydana çıkarmak olmuştur.

Günümüzde müzelerin görevleri içerisinde küreselleşen dünyada herkesçe kabul edilmiş olan yargıları tekrar ele almak ve geçmişe yönelik eleştirel bir bakış açısına ulaşmaktır. Berlin İslam Eserleri Müzesinde sadece geçmişte yaşamış kültürlerden oluşan sanat eserlerini ortaya koyulmasıyla yetinilmemektedir. Müze, eserleri sadece sergilemekle kalmamaktadır. Aynı zamanda kendini daha çok sürekli hareket halinde bir araştırma ve öğrenme, kültürel eğitim ve karşılıklı alışverişlerin yapıldığı sıcak bir ortamda hizmet veriyor görmektedir. Konferanslar, sanat etkinlikleri ve Ramazan şenlikleri düzenlenmektedir. Şu an geniş çaplı yeninden yapılandırma planlaması içinde 2023 yılında tamamlanması beklenen inşaat devam etmektedir. Bu çalışmalar müzeyi kendi alanında dünyanın en büyük müzesi yapacaktır. Pergamon müzesi üç bölümden oluşmaktadır: 1. Klasik Antik Çağ Koleksiyonu (Antikensammlung): Bu bölümde Greko-Romen kökenli mimari kalıntılar, heykel, çanak çömlek, bronz ve mücevherler gibi tarihi eserleri sergileniyor. 2. Antik Yakın Doğu Müzesi (Vorderasiatisches Museum): Pergamon Müzesi'nin en büyük kısmını oluşturmaktadır. Bu koleksiyonda 6.000 yıllık Ortadoğu tarihinin anlatıldığı 2 bin m²'lik alan ve 14 oda şeklinde sergi alanında cepheleri ile değişik heykel, takı ve diğer bir kısım tarihi eşyaları içermektedir. 3. İslam Sanatı Müzesi (Museum für islamische Kunst): Bu bölüm koleksiyonunda başta Mısır, İran ve Orta Doğu olmak üzere Hindistan'dan İspanya'ya kadar yayılan 8. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar halılar, kitaplar, dua nişleri, mücevherler, seramikler, oyma fildişi ve süslü ev eşyaları gibi İslam sanat eserleri sergilenmektedir. Böylelikle Bergama müzesini meydana getiren üç bölümden kısaca bahsetmiş olduk. Asıl konumuz Berlin İslam Eserleri bölümündeki eserlerden bir kısmını tanıtmak.

Berlin İslam Eserleri Müzesi'ndeki muhteşem on eserin tanıtımıyla devam edelim:

1- Halep Odası

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
Halep Odası
Suriye (Halep), 1600/1601 ve 1603 yılları
Ahşap üzerine boyama
Yükseklik: 2.60 m.; Panellerin toplam uzunluğu: 35 m.

Halep Odası'nın maketi

Berlin İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen Halep Odası'ndan esinlenerek temsil amaçlı mekanların anlamını ve içinde buldukları çok kültürlü ve çok dinli toplumsal yaşamla tarih arasında bağlar kurmayı öğreniyorlar. Halep odasının maketi, o dönemlerde bu odaların nasıl kullanıldığının gösterilmesi amaçlı örnek olarak oluşturulmuştur.

Bu rengarenk ahşap kaplamalar İsa b. Butrus adında Hristiyan bir tüccarın evinden alındığı söylenmektedir. Kaplamalar bu evin konuk odasının duvarlarını dekore etmekteydi. İnce desenlerle bezeli bir duvar halısı izlenimi veren kaplamalar, üzerleri boyalı ahşap panellerden oluşmaktadır. Halepli zenginlerin hepsinin bu tür odalarının bulunduğu ifade edilmektedir. Burada konuklarını lüks bir ortamda ağırlar, böylece hem konuklara verdikleri değeri hem de kendi zenginliklerini göstermiş olurlardı. Bugün İslam Eserleri Müzesi'nde korunan bu duvar kaplamaları dekorasyon amacıyla kullanılan panellerin günümüze ulaşan en eski örnekleridir.

2- Elhamra'da Bulunan “Kadınlar Kulesi”nin (Torre de las Damas) Kubbesi

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
İspanya (Granada), 14. Yüzyıla ait, Sedir ve Kavak Ağacından
Ölçütleri: 3.50 m. X 3.50 m.

Bugün hala durmakta olan kuleden bir parça. Resimde görünen kubbe, kule-
nin üst katında bulunan odayı süslüyordu. Odadan mükemmel bir manzaranın gö-
rüntüsü izlenebilmekteydi. 11. yüzyılda yazılmış şiirlere konu olmuş, o dönemin şa-
irlerinden nakledildiği gibi bu şekildeki seyir kulelerinde gelen misafirler bir pence-
reden yürüyerek sıradaki pencereye geçtiğinde her defasında şahit oldukları muh-
teşem yeni manzara karşısında övgü dolu sözlerini dile getiriyorlar ve bunun üze-
rine şiirler kaleme alıyorlardı. Yazılan bu harika şiirler sonraları sanatsal değeri bü-
yük yazılar şeklinde sarayın duvarlarına nakşediliyordu.

Alman koleksiyonculardan Arthur von Gwinner tamamıyla Partal Sarayı'nı
olduğu gibi Almanya'ya götürmek arzusunda olmuştu. Ama bunun için izin verilme-
diğinden kendisine ait olan kuleyi 1921 yılında Granada şehrine hediye etti. Ardın-
dan bu kubbeyi Almanya'ya getirmiştir.

3- Konya Beyhekim Camii'nin Çini Mozaikli Mihrabı

Bu mihrabın tanıtımına geçmeden Mihrap kavramı hakkında bilgi vermek
yerinde olacaktır. Mihrap kelimesinin hangi kökten türemiş olduğu tartışılmıştır.

Harbe veya mikrâb (mabet) kelimelerinden türemiş olabileceği konuşulmuştur. Zemaşeri mihrap kelimesi için “Müptezellikten uzak, şerefli, değerli mesken ve mahfil” olarak tanımlamıştır.⁷ İbn Manzûr, mihrabı, “Mescit, namazgah ve evlerin en değerli (şerefli) kısmı” olarak tarif etmiştir.⁸

Günümüzde mihrap, camilerde namaz ibadeti sırasında durulacak yönü belirtmek amacıyla kible tarafında bulunan duvarın ortasına konulan içe doğru girintisi olan kısmı ifade etmektedir. Râgıb el-İsfahânî camilerde bu yerlere neden mihrap denildiği ile ilgili bazı gerekçeler saymıştır.⁹

İslam ibadethanelerinde tek mihrap şekli yoktur. Mihraplar devirlerine göre çeşitli şekiller almışlardır. Bazı devirlerde yüksek bir şekilde yapılmış; taşları, istaklitli girintileri, yan sütunları çini işlemler almıştır. Alçıdan yapılan kabartmalı süslemeler veya mermer taşından ve bazen de ahşap oyma süslemeleri şeklinde yapılmıştır.¹⁰ Mihraplarda bulunan ayetlerin ana teması Allah'tır.

⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemaşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), seb'e 34/13.

⁸ Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arap*, (Beyrut: Dâr-u Sadır ve Dâr-u Beyrut, 1968), hrb maddesi.

⁹ Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât: Kur'ân İstilahları Sözlüğü*, çev. Abdula-baki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları 2006), hrb maddesi.

¹⁰ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), I/10-11.

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
Konya Beyhekim Camii'nin Çini Mozaikli Mihrabı
13. Yüzyıla ait Konya'dan getirilmiştir.
Yüksekliği 3.95 m; Genişliği 2.8m

Mihrap, köşeli bir nişe sahiptir. Köşelere bakılınca silindirik sütuncelerin yer aldığı görülür. Kavsara altı sıra şeklinde mukarnaslarla doldurmuşlardır. Alt sırada bulunanların dördü üzerinde bulunan yazılar (kısa Hadis) yer almıştır. Diğer sıradakiler üzerinde geometrik motiflere yer verilmiştir. Alın üzerinde kıvrımdalar (rumîler) arasında palmetlere yer verilmiştir.

Kemer Bordürleri: Köşe sütuncelerinden sonra ince bir bordür üzerinde palmet ve rumîlere yer verilmiştir. Daha sonra geniş kitabe kuşağı gelmektedir. Burada Ayetel Kürsi yer alır. Lacivert ince bir bordürden sonra en kenarda rumî-palmetli ince bir bordürle mihrap son bulmaktadır. Kavsaranın üzerindeki köşelik panosu üzerinde bir yazı bulunmaktadır. (Ankebut, 45'den bir ayet yer alır: "Sana vahiy olarak indirdiğimiz Kur'an'ı oku ve namaz kıl")

4- İran'ın Kaşan şehrinden gelen Mihrap

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
İran'dan gelen Mihrap, 1226 yılına ait, İran.
Yükseklik 2.8 m

Yapı, Orta çağ İran düz mihrap tipinin karakteristiğine tekabül ediyor, ancak sütunlar yarı-plastik ortaya çıkıyor. Niş formu, üç kez şaşırtıcı bir şekilde tekrarlanır. Mihrap, 74 kabartma modelden oluşur ve bunlar modellerle kabartılır ve boyanır. Avize, farklı altın kahverengi tonlarında parıldıyor, büyük mavi desenler ve yazıların yanı sıra küçük turkuaz mavi dolgular da etkin bir şekilde göze çarpıyor.

Desen şekilleri sadece Moğol döneminde ortaya çıkmış olmasına rağmen, ancak desen repertuarı tamamen Çin elementlerine sahip Moğol öncesi tarzına teka-bül etmesi ayrı ilginç bir bilgidir. Kanallarındaki Kufi ve Nashi yazıtlar, dışarıdan içeriye doğru dua ayetlerinden oluşmaktadır.

5- Rahle

Rahle kelimesi, çoğunlukla diz çökerek ya da bağdaş kurarak önünde kurulup üzerinde kitap okumak için açılıp kapanabilen veya üzerinde yazı yazmanın da mümkün olduğu düz tabanlı, ayakları sabit şekilde yapılan büyük olmayan bir kürsü, masa türünü ifade eder. Çoğunlukla Kur'an'ı yerden yüksek tutacak şekilde gerekli saygıyı göstermek ve ilk başlarda ağır olan mushafın rahat okunabilmesi için yapılmıştır. Rahleden bahsedilince akla geleni bir kalın tahta parçasından dişli-geçme şeklinde hazırlanmış iki bölmeli, açılıp kapanabilen (X şeklinde) tiplerdir. Rahle abanoz, pelesenek, meşe, şimşir, ceviz, karaağaç ve kiraz gibi sert ve dayanıklı ağaçlardan yapılır. 4-4,5 cm kalınlığa sahip bir tahtanın menteşesi olarak iş gören birbirine geçmiş dişlerin oyluğa kadar ortasından ikiye kesilmesi ve dişlerin yontularak bölümlerdeki kanatların belli bir açı kadar açılabilen belirlenmiş, olandan fazla açılmayacak derecede ve çapraz olarak durabilecek şekilde oluşturulur.¹¹

¹¹ Nebi Bozkurt, "Rahle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/413-415.

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
Rahle

Türkiye (Konya), 13. Yüzyıl ortası, Ceviz ağacı
Yükseklik: 107 cm.; genişlik: 50 cm.

Rahlenin yüzeyi “Allah her şeyin hakimidir”¹² ayetiyle süslenmiştir. Metin özenli bir sanat üslubu içinde Arapça yazılmış, etrafı Ayet’ül Kursî ile çerçeveslenmiştir. Yazı ve süslemenin yaratıcı beraberliği, rahlenin yaklaşık 800 yıl önce Anadolu’da, Konya’da egemenlik kurmuş varlıklı bir hükümdar için üretildiğini göstermektedir.

6- Ejderha ve Anka Kuşu motifli halı

Halılarda bu motiflerin kullanılmasının özel bir sebebinin olup olmadığını ortaya koymak için, zaman içerisinde bu hayvanların toplumlar için ifade ettikleri dini ve sosyal anlamlarını kısaca vermek gerekmektedir.

¹² Kur’an ayetleri içerisinde yer alan bu bölümün geçtiği ayetlerden bazıları: Tin, 95/8; Şura, 42/10; Bakara, 2/107.

Anka Kuşu Motifi

Anka kuşu, gerçekte somut bir varlık olmamasına karşın insanların manevi dünyalarında büyük ve aynı zamanda uhrevi anlamları da olan bir varlıktır. Kendini küllerinden var ettiği kabul edilen Anka kuşunun dünyada sadece bir tane olduğu inancı vardır.¹³

Anka kuşunun Türk İslam sanatında iki tasviri vardır: Birincisi, koruyucu ruh özelliklerini taşır, iyiliğin timsali, kahramanların koruyucusu kimliğinde kullanılır. İkincisinde ise kötülüğü temsil eder.¹⁴ Tasavvufta anka değişik anlamlarda kullanılmıştır. Bir kısım efsanevi özellikleri tutularak bir kısım tasavvufi görüşler temsilen onunla anlatılmıştır. İlk dönem sufilerde bu isim kullanılmamıştır. Bu kavramın tasavvufta iyice yer etmesini Fahriddun Attâr *Mantıku't-tayr* adlı eserinde büyük bir bölüm olarak ele almış olması sağlamıştır. Attâr, ankanın birlik-çokluk (vahdet-kesret) gibi birbirine zıt iki kavramı ifade ettiğini söylemiştir. Diğer taraftan Sîmurg (Anka) kuşların tek padişahı olmasından tekliği ve hakiki varlığı yani Allah'ı ifade eder.¹⁵ Bu açıklamalardan sonra, duvarlara asılmak için yapılan halılarda Anka kuşu motifinin olmasının tesadüfü olmadığını, o günkü toplum için dini bir anlam taşıdığını söylemek mümkündür. Evlere asılan bu motiflerin eve herhangi bir kötülüğün girmesine engel olduğu düşünülmektedir.

Ejderha Motifi

Ağırlıklı olarak ejderha motifinin merkezi olarak Ortadoğu ve Orta-Asya düşünülmüştür. Ejderha, Türk destanlarında, efsanelerinde, masallarında, menkıbelerinde ve hikayelerinde sıkça karşılaşılan efsanevi bir varlık şeklindedir. Ejderhalar, insan topluluklarının yaşadıkları coğrafyalardaki farklılıklar ve inanç yapılarındaki çeşitliliğe göre değişik şekiller üzerinden tasavvur edilmişlerdir. Çin mitleri ejderhayı, sadece suda yaşayabilen pulları olan canlı bir varlık olarak tasavvur ederken, Fars mitlerinde ejderhanın kanatları vardır. Dört ayakları olan, yedi başı, ağzından alevler püskürtebilen bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Çoğunlukla üç başı düşünülerek tasvir edilen bu ejderhalarla yapılan mücadeleler, İran mitolojisinde yer alan ana konulardan biri olmuştur.¹⁶ Bazen tanrıların emrinde, bazen de kendi başına hareket ettiği görülmüştür. Mekan olarak genellikle sulara, göklerde yaşarlar

¹³ Deniz Gezgin, *Hayvan Mitosları*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2007), 20.

¹⁴ Şenay Alsan, *Türk Mimari Süsleme Sanatlarının Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (İstanbul: 2005), 95.

¹⁵ Süleyman Uludağ, "Anka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), III/200-201.

¹⁶ Aynur Koçak, Serdar Gürçay, *Alevi-Bektaşî Velayetnamelerinde "Ejderha" Motifi*, *Journal of Analytic Divinity Center*, 1, 34-64.

ve yağmurun yağmasına sebep olduğu düşünülmüştür. Ayrıca mağarada yaşayıp hazinelerini korurlar. Evran çarklarının dönmesini de ejderhalar sağlar. Çeşitli görünümde olduğu gibi daha çok yılan görünümünde olmuştur. Hun Türklerinin bayrağında yer almıştır. Ayrıca Türklerin 12 hayvanlı takviminde de ejderha, bir yılı temsil etmiştir. Bu yılda dünyaya gelmiş olanlar baht sahibi, güçlü, kuvvetli ve insanlardan hürmet görürler.¹⁷

Ejderha motifinin de bereket getirdiği düşünüldüğünde, o günkü toplumda evlerde bereketin devamını sağlayacak bir sembol olarak kullanılmıştır. Bu durumda duvarlara asılan halıda kötülüklerden koruyan ve eve bereket girmesini sağlayan sembollerin işlendiği görülecektir.

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
Türkiye, Orta Anadolu, 15./16. Yüzyıl
Yün
Uzunluk: 164 cm.; Genişlik: 91 cm.

Doğu halıları özellikle Avrupa’da soylu aileler arasında tercih edilirdi ve çok değerli görülürdü. Bu nedenle üzerinde soyluların yer aldığı tablolarda bu halıları görmek mümkündür. Halılar İpek Yolu üzerindeki ticaret etkinliği aracılığıyla veya armağan olarak Avrupa’ya ulaşırdı. O dönemlerde Anadolu’da özellikle Avrupa’ya satılmak üzere halı dokunduğu tahmin edilmektedir. Berlinli koleksiyoner ve müzeci Wilhelm von Bode bu Anadolu halısını 1886 yılında İtalya’da satın almıştır. Halının üzerinde yer alan ejderha ve Anka Kuşunu ilk bakışta hemen tanımak, sert geometrik üsluptan dolayı zordur. Çinliler bu yaratıklara iyi özellikler vermişlerdir,

¹⁷ Harun Duman, “Türk Mitolojisinde Ejderha”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (IJHE)*, Cilt 5, Sayı 11, s. 482-493.

ancak buradaki durum biraz daha farklı görünmektedir: İki yaratık bu halıda birbiriyle savaşıırken gösterilmiştir. Böyle masal yaratıkları farklı ülkelerde farklı özellikler taşıyabilmektedir.

7- İki Kemerli Ahşap Pencere

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
İspanya'dan (Granada), 19. Yüzyıla ait, Ahşaptan
Yüksekliği: 2.45 m.; Genişliği: 1.61 m.

İslami dönemde İspanya ve Kuzeybatı Afrika mimarisinin içerisinde doğan bu özel şekil "Mağrip mimarisi" olarak isimlendirilir. İçerisinde Romalıların izleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve çok daha uzakta bulunan Suriye'nin sanat eserlerinden de esintiler vardır. Yukarıdaki resimde pencere Nasiriler'den yaklaşık 400 yıl kadar sonrasında işlemeleri yapılmış, Granada'dan getirilmiş olan ahşaptan bir pencereyi

görmekteyiz. Ama yine de bu eser üzerinde eski Magrip tarzını görüyoruz. O dönemin müze müdürü Friedrich Sarre 1911 yılında Paris'te bu pencereyi Berlin İslam Eserleri Müzesi adına satın almıştır.

8- Usturlab

Usturlap adı, Grekçe astronla (yıldız) lambanein (almak, yakalamak, ölçmek) kelimelerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen astrolabos veya asrtolabondan Arapçaya geçmiştir. Tekniğin bugün ki kadar gelişmediği dönemde teknik anlamıyla küresel astronomi ile ilgili sorunları çözmek, gökteki cisimlerin veya herhangi bir yükselti irtifamını ölçmek, gece gündüz saatlerini ortaya koymak, şehirlerin enlem ve boylam ölçülerine bakarak kible cihetini belirlemek için kullanılan, zâyiçeler (tablolar) çıkarmak gibi teorik ve pratik birçok alanda kullanılabilen astronomi aletine verilen ismi ifade eder.

İbnü'n-Nedîm İslam dünyası içerisinde usturlabı ilk defa yapan kişinin Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî olup (ö. 190/806) *Kitâbü'l-'Amel bi'l-usturlâbi'l-müsattah* isminde bir eserin bulunduğunu söylemiştir.¹⁸

¹⁸ Atilla Bir, Mustafa Kaçar, "Usturlap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/195-198.

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)

İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)

İran'dan, 17. Yüzyılın ikinci yarısından, Pirinç Dökümü. Uzunluk: 36 cm.; Çap: 26.3 cm.

Bu gerecin aslında daha antik Yunan döneminde geliştirilmiş ve yıldızların hareketlerini anlamak, tarih ve zaman ayarı yapmak ve deniz yolculuklarında yol bulmak için kullanılmaktaydı. Usturlablar namaz saatlerini belirlemek, değişik yerlerde kibleyi bulmak için de kullanılıyordu.

9- Albarello

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)

İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)

Suriye'den, 13. Yüzyılın sonu – 14. Yüzyılın başı, Sırlı Seramik'ten.

Yüksekliği: 26.6 cm.; Çapı: 14.7 cm

Albarello (Arapçası el-Barniye) seramikten yapılmış silindir biçiminde bir kaptı. Albarello'nun sırlanmış iç ve dış yüzeyleri, havası alınmış ortam yani vakum ve buz kutuları olmadan da temiz ve sağlıklı koruma sağlıyordu. Çıkıntılı boyun kısmı, ağzının parşömen, kumaş veya deriyle kapatılarak bağlanmasına olanak veriyordu. Orta çağ İslam dünyasının doktorları hastalıkların tedavisi için otlar ve iyileştirici ilaçlar hazırlıyorlardı. Bu ilaçlar bu kapta muhafaza edilmekteydi. Aynı zamanda bu ilaç kabı, içinde taşınan ilaçların o günün şartlarında önemli bir yere sahip olduğunu da göstermektedir.

10- Silindir Şeklinde Yazı Takım Aleti

Berlin Resmi Müzeler (Staatliche Museen zu Berlin)
İslam Sanatları Müzesi (Museum für Islamische Kunst)
Suriye veya Irak'tan, 13. Yüzyılın ikinci yarısı, Tunç'tan, gümüş işlemeli
Yüksekliği: 6.5 cm.; Çapı: 7 cm.

Yazı bilgisi bugün olduğu gibi geçmişte de çok önemliydi. Geçmişte yazı bilgisi çok özel bir şeydi ve bu nedenle yazı gereçleri de gösterişli bir biçimde süsleniyordu. Resimdeki yazı takımının üzerini de av sahneleri ve atlılar süslemektedir. Av şenlikleri Orta çağda sadece soylulara yönelik düzenlenen toplumsal etkinliklerdi. Silindir biçimli yazı takımının yüzeyinde, dört yuvarlak madalyon içinde dört ayrı av sahnesi görülür. Madalyonların arasındaki boşluklar, içinde masalsi yaratıklar görülen yapraklı bir bezeme ile doldurulmuştur. Silindirik gerecin üst kısmında mürekkep kabı (yani hokka), kamaş kalemler ve kurutma kağıdı görevi gören pamuk için hazırlanmış üç açıklık bulunmaktadır.

Yazı malzemeleri için zaman zaman farklı kelimeler kullanılmıştır. Bu kelimelerden biri de Hokka kelimesidir. Arap dilinde “küçük kutu” anlamında hokka kelimesi yaygın şekilde mürekkep koymak için çanak şeklindeki kaplara verilen isimdir. Bilhassa celf yazısı kalemlerinin rahat bir şekilde kullanılmasına yarayan küp biçiminde ve yukarıdan aşağıya doğru genişleyen çeşitli madenlerden yapılabilen hokkalara mecma' adı verilmiştir. Devâttan gelmiş olan divit kavramı Türkçe dilinde hokka, çeşitli kalemlerden oluşan yazı takımına isim olarak verilmiştir. “Kalemdân” adı verilen, çeşitli yazı aletlerin içine yerleştirilmesi için sandık şeklinde tezyinâtlı

kutuların özelliklerinden biri de çoğunlukla içe açılan bölümlere oturtulmuş şekilde iki hokka olurdu.¹⁹

SONUÇ

Makalemizde Berlin İslami Eserler Müzesi'nden on tane eser örneği verilmiştir. Kendi alanında en geniş olmaya aday bir müze için bu sayı çok az bir rakam olduğu açıktır. Belki de üstünde hassasiyetle durulması gereken konu müze kavramının bazı ülkelerde çok farklı bir anlam ve içerik taşıdığıdır. Berlin İslam Eserleri Müzesi bir Enstitü tarzında, içerisinde birçok çalışanı ile her yaşa ve eğitim seviyesine uygun projeler üreten, bütün insanlığa kültürü aktarabilmenin çalışmalarını yapmaktadır. Müzenin mekan olarak da özel bir alanda kurulmuş olması bu çalışmalara verilen önemi gözler önüne sermektedir. Günümüze baktığımızda müzeler artık birer eğitim kurumu olarak değerlendirilmelerinin yanı sıra kültür merkezleri olarak da işlev sağlamaktadırlar. Bu çerçevede eğitim ve öğretimi zevkli hale getirmektedir. Bununla da kültür ve bilimi toplumun her kesimine aktarma gayesiyle çalışmalarını sürdürmüştür.

Dünyanın birçok yerinde müzeler, barındırdıkları yapıtların görkemi ve zenginliğiyle birer kültür merkezi görevi yürütmektedirler. Ancak Müzecilik bir kısım bölgelerde, yakın tarihlerde sınırları işaretlenmiş ve kapasitesi belirlenmiş, sonrasında ise kendi kaderine terkedilmiş yapısıyla, her tür gelişmenin da uzağında kalmaya şartlanmak gibi bir konuma terkedilmiştir.

Müzecilik anlayışının sadece bir müdürü ve birkaç çalışanı ile tarihe şahitlik etmiş eserleri bir odanın içerisinde saklamak olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu eserlerle tarihi, önce kendi insanına sonra da dünyaya sunmak gayesiyle yapılan çalışmaların olumlu sonuçlar getirmiş olduğunu müzeye her yıl gelen binlerce turistte görebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Alsan, Şenay. *Türk Mimari Süsleme Sanatların Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul: 2005.
- Arseven, Celâl Esad. "Müze". *Sanat Ansiklopedisi*. III/1487. İstanbul: MEB Yayınları, 1966.
- Atilla Bir, Mustafa Kaçar. "Usturlap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. 42/195-198.
- Bozkurt, Nebi. "Rahle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 34/413-415.

¹⁹ M. Uğur Derman, "Hokka", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/216-218.

- Derman, M.Uğur. "Hokka". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998. 18/216-218.
- Duman, Harun. "Türk Mitolojisinde Ejderha". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (IJHE)*. Cilt 5, Sayı 11, s. 482-493.
- Frembgen, Jürgen Wasim (Hrsg.): *Die Aura des Alif. Schriftkunst im Islam*. Staatliches Museum für Völkerkunde Münschen, Münschen 2010.
- Gezgin, Deniz. *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2007.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim. *Lisanu'l-'Arap*. Beyrut: Dâr-u Sadır ve Dâr-u Beyrut, 1968. hrb maddesi.
- el-İsfahânî, Râgıb. *Müfredât: Kur'ân İstılahları Sözlüğü*. çev. Abdulabaki Güneş-Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları 2006. hrb maddesi.
- Koçak, Aynur. Gürçay, Serdar. *Alevi-Bektaşî Velayetnamelerinde "Ejderha" Motifi*. Journal of Analytic Divinity Center. 1(!), 34-64.
- Kultur Geschichten*, aus dem Museum für Islamische Kunst im Pergamonmuseum, Museuminsel Berlin, Museum für Islamische Kunst Staatliche Museen zu Berlin, Berlin 2016.
- Kulturelle Bildung in Moscheegemeinden* Handreichung und Materialien, Institut für Islamische Theologie Universität Osnabrück – Museum für Islamische Kunst Staatliche Museen zu Berlin, Berlin 2018.
- Madran, Burçak. "Müzelerin Çeşitlenme Süreci". *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi. 1999.
- Museum für Islamische Kunst Berlin. Katalog, Berlin 1979.
- Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Pergamonmuseum Berlin. 66 Meisterwerke, Tübingen 2005.
- Uludağ, Süleyman. "Anka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991. III/200-201.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*. thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. Beyrut: Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- www.tamam-projekt.de
 - www.kulturgeschichten.info
 - www.smb.museum
 - <https://www.berlin.de/museum/3109686-2926344-museum-fuer-islamische-kunst.html>